

Usawiri wa Mwanamke katika Nyimbo za Sifo za Wakamba

Dorcas Kasiva Kimondiu, Larry Ndivo na Vifu Saidi Makoti
Chuo Kikuu cha Machakos

Ikisiri

Makala haya yanachambua usawiri wa mwanamke katika baadhi ya nyimbo za sifo za Wakamba nchini Kenya. Ili kufafanua namna mwanamke alivyosawiriwa na wasanii wa nyimbo hizi za sifo za Wakamba, tutawarejalea wasanii wachache wa nyimbo za sifo za Wakamba. Makala hii inaegemea nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika. Nadharia hii imetumika kuongoza uchunguzi wa jinsi mwanamke Mwafrika alivyosawiriwa na watunzi hawa wa nyimbo za sifo za Wakamba ambao ni watunzi wa Kiafrika. Watunzi wenyewe ni Bosco Mulwa, Justus Myello, Dan Mutuku, Kijana Mumo na Wanginga. Wasanii hawa waliteuliwa kimakusudi kutoka jamii ya Wakamba.

Maneno Muhimu: Usawiri, Nyimbo, Sifo, Wakamba

Utangulizi

Uhusiano kati ya jinsia ya kiume na ya kike ni suala linaloendelea kuzua mijadala si haba miongoni mwa jamii kila uchao. Momanyi (2000) anaeleza kuwa fasihi ya Kiswahili haina budi kutathimini upya suala la mwanamke kwa kuanza kushughulikia namna ambavyo mwanamke anaweza kuigwa kutokana na uwezo wake. Anaeleza kuwa wanawake wanatekeleza majukumu mengi muhimu ambayo hubainisha vipawa vyao na hivyo ni lazima kudhihirisha sifa zao pasi kudidimizwa kwa ule uwezo wao wa kimaumbile. Momanyi, anajadili Nadharia ya Ufeministi kama nadharia inayoweza kushughulikia sauti ya mwanamke wa Kiafrika ambayo miaka mingi imekuwa imefukiwa na mamlaka ya kiume. Masuala ya sauti ya mwanamke kutohusika na kuangaliwa kwa macho ya kipekee, kwa kulinganishwa na mwanamume, yanaendelea kuchambuliwa na yataendelea hadi pale usawa utakapoonekana katika jamii. Kujikomboa huku kunatakiwa kuanzie katika nyanja za utamaduni, siasa, uchumi na hata fikra.

Pamekuwepo na mdahalo unaoendelea miongoni mwa wahakiki wa kazi za fasihi, mdahalo unaoibua madai kwamba waandishi wa jinsia tofauti huwasawiri wahusika wao wa kike kwa mitazamo tofauti. Chesaina (1987) alipokuwa akitathmini jinsi watunzi wa tamthilia wa Kiafrika walimsawiri mhusika wa kike katika kazi zao, alihakiki tamthilia mbili za Penina Muhando Mlama; *Hatia* (1972) na *Nguzo Mama* (1972). Alionyesha kuwa wanaume hawana uwezo wa kuzungumzia utata wa maisha ya mhusika wa kike vilivyo kiuchumi au kijamii.

Mule (1991) aliunga mkono maoni ya Chesaina ya kwamba mwanamke ana nafasi bora katika kulitalii suala la usawiri wa mwanamke katika fasihi kuliko mwanamume. Basi, ikiwa mawazo ya wataalumu hawa ni ya kutegemewa, hivyo, nyimbo za sifo za Wakamba zilizotungwa na watunzi wa kiume, zitasaidia kupata majibu ya maswali yafuatayo:

- i) Mwanamke amesawiriwa namna gani katika nyimbo za sifo za Wakamba zilizotungwa na wanaume?
- ii) Mwanamke amepewa sifa za aina gani na watunzi hawa wa kiume?

Ili kuyajibu maswali haya, tumechunguza usawiri wa mhusika wa kike katika nyimbo za sifo za Wakamba ambazo ni: *Mother* (Mama) wa Bosco Mulwa, *Aka me vata* (Wanawake ni wa thamani) wa Justus Myello, *Aka ma Taoni* (Wanawake wa mjini) wa Dan Mutuku, *Nyinya wa syana* (Mama watoto) wa Dicky Mulwa, *Nyinya wa Ndetei* (Mama Ndetei) wa Kijana Mumu na *Aka ni ma mithemba* (Aina mbalimbali za wanawake) wa Wanginga.

Ufeministi Unavyojitokeza katika Kazi hizi

Makala haya yanaongozwa na Nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika ambayo inashughulikia matatizo ya wanawake wa Kiafrika kwa lengo la kuyatatua matatizo ya Kiafrika. Mwasisi wa Ufeministi huu ni Filomena Steady (1981), anayefafanua kuchunguza hali ya jamii na tamaduni zinazorutubisha unyanyasaji wa mwanamke katika jamii. Steady (1981), anasema kwamba Ufeministi wa Kiafrika umejikita katika mwelekeo wa kuangalia majukumu tofauti ya kijinsia kama yanavyoegemea na kukamilishana. Anaendelea kusema kwamba majukumu haya yanaenda sambamba na jinsia na hata husababisha hali ya usawa.

Wamitila (2002) anaeleza kuwa, baada ya wanawake kuona kwamba wamewekwa katika daraja la mwisho kwenye ngazi zote za maamuzi, kama yale ya siasa, uchumi na jamii, ndipo walipoamua kuanzisha harakati za kujikomboa. Mwanzoni mapambano hayo yalipigwa vita sana lakini miaka ya 1800 mpaka 1900, madai yao mengi kama vile haki ya kupiga kura na kupata nafasi katika ngazi za uchumi na jamii yalianza kukubalika huko Ulaya na Amerika. Nadharia ya ufeministi inatupa fursa ya kuchunguza na kubaini jinsi asasi za kijamii zinavyoshirikiana kutatua na kuendeleza tofauti za kijinsia katika kumsawiri mwanamke katika kazi za fasihi.

Katika kushughulikia nadharia ya Ufeministi, ni bora ifahamike kwamba kuna mihimili ambayo ni ya kimsingi. Kwanza, nadharia hii imetumia fasihi kama jukwaa ya kuelezea hali ya mwanamke katika jamii. Nyimbo za sifo kama fani mojawapo ya fasihi simulizi ni mwafaka katika kuchunguza na kuelezea hali ya mwanamke katika jamii. Pili, nadharia hii inanuia kuleta usawa wa kijinsia na kitamaduni kupitia kwa miundomisingi inayopatikana katika jamii. Inapigania jamii mpya inayoheshimu jinsia ya kike kupitia amali zake. Kwa hivyo makala

hii inachunguza usawri wa mwanamke katika nyimbo za sifo kwa kujiegemeza katika nadharia hii kwa kuchunguza mwanamke wa Kikamba amesifika vipi ama iwe chanya au hasi.

Usawiri wa Mwanamke katika Nyimbo za Waimbaji wa Kiume

Ndani ya mapito ya historia, mwanamke amekuwa akipigania kuboresha nafasi yake katika jamii. Vita hivi vimeendeshwa katika majukwaa mengi kwa kutumia njia nyingi. Pamekuwepo na mashirika mbalimbali ya kimataifa ambayo yamejitokeza kutetea haki za kimsingi za mwanamke. Kwa mfano, mnamo 1995, kulikuwa na kongamano la nne la Umoja wa Mataifa juu ya wanawake mjini Beijing, Uchina ambalo lilijadili haki za wanawake. Uzito wa kumlinda mtoto wa kike unadhihirishwa na utengaji wa siku maalumu duniani kama siku ya mtoto wa kike, ambayo ni tarehe kumi na moja mwezi wa kumi kila mwaka. Vile vile, kuna siku maalumu ya kimataifa ya wanawake inayoadhimishwa Machi nane kila mwaka. Pia, kuna siku ya akina mama inayosherehekewa kila mwezi wa Mei.

Katiba ya Kenya (2010), sura ya nne sehemu ya pili, ibara ya ishirini na saba, inaeleza kuwa wanawake na wanaume wana haki sawa zikiwemo usawa wa nafasi katika siasa, uchumi, utamaduni na kijamii. Ijapokuwa katiba ya Kenya ilipitisha haya, bado nafasi ya mwanamke ni finyu katika nyanja mbalimbali kama vile nafasi za uongozi serikalini. Kwa hivyo, kupitia sheria pekee huwezi kumtetea mwanamke mpaka pawe na utetezi wa dhati wa mabadiliko ya kifikra katika jamii. Nyimbo ni kipera muhimu katika kuifikia jamii pana na kuchochea mabadiliko ya fikira. Kutokana na sababu hii, makala hii itadadisi iwapo mwanamke amepewa nafasi chanya au hasi kupitia kwa nyimbo za sifo za Wakamba zilizotungwa na watunzi wa kiume pekee. Hii itajairibu kubaini mchango wa mwanamume katika suala la kumkomboa mwanamke kifikra katika jamii. Hapa mwanamume ametumika kufafanua mhusika wa kike. Watunzi hawa wameonyesha tabia za wahusika kutokana na jinsi wanavyoingiliana na wanajamii. Kutokana na nyimbo zao, waliwasawiri wanawake kwa sifa mbalimbali.

Usawiri Chanya wa Mwanamke

Wamitila (2002), anaeleza kuwa, usawiri mzuri wa wahusika unawafanya wasomaji wajitambulishie nao kwa kuhisi wanavyohisi na kuwaza wanavyowaza. Watunzi wa nyimbo hizi wameweza kuangazia nguvu na usawiri chanya wa mwanamke. Wamemjenga kuonyesha mchango wake muhimu katika jamii kupitia sifa zifuatazo:

Mwanamke kama Mchumi

Mwanamke, vile vile, amesawiriwa akifanya biashara kama vile kuuza viazimbatata, mihogo na maparachichi. Haya yote, wanafanya ndiposa walete

mabadiliko katika jamii na kujiepusha na umaskini. Huku kujitegemea kibiashara na kikazi kunampa mwanamke uhuru wa kibinafsi kiuchumi ili achange katika kukimu mahitaji ya familia. Wanawake hawa hawategemei waume zao katika kugharamia kila kitu katika nyumba zao. Bidii ya mwanamke humwezesha kujikimu yeye mwenyewe pamoja na familia yake. Haya yameelezwa katika ubeti huu:

Aingi matatite maundu, tuviasala,

*Vai kindu kivinya Ukamba ta kua
syana,*

*Kuta maluu na manga na
mavokando,*

Mekiite vitii kulungy'a ukya musyi. (
mtunzi Justus Myello)

Wengi wamejaribu mambo

mbalimbali kama vile biashara,

Hakuna jambo ngumu Ukambani

Kukimu familia kwa kuuza viazi,

Mihogo na maparachichi.

Wanawake hutia bidii ili kumaliza

umaskini katika familia.

Ubeti huu unaonyesha kwamba, mwanamke hufanya kazi kubwa sana na inayostahili kusifiwa. Wanawake katika jamii ya Wakamba hutekeleza majukumu haya. Kwa mfano, katika gulio kuu la Machakos mjini wengi wa wauzaji bidhaa zikiwemo nafaka, mboga na bidhaa nyingine walikuwa wanawake. Katika maeneo mbalimbali katika soko hili, kuna wanawake wengi wauza mboga. Wanawake wengi walikuwa wametandaza mboga zao kwenye magunia sakafuni. Wengine walikuwa na vibanda, huku wengine wakizungusha bidhaa hizi kwa kuzibeba mikononi mwao ili kuwafikia wateja. Hii ni hali halisi katika jamii ya Wakamba. Kule kuchuma kwa mwanamke kunamwondolea utegemezi wake kwa mwanamume. Utegemezi wa mwanamke kwa mwanamume ni dhana potofu na dhaifu ambayo utafiti umedhihirisha kuwa imepitwa na wakati.

Mwanamke kama Mshauri

Suala la kutoa ushauri mwema lina umuhimu mkubwa katika kuijenga familia na jamii kwa jumla. Ushauri mwema hurutubisha jamii yoyote kwa ukamilifu. Katika nyimbo hizi imebainika kuwa mwanamke ana uwezo mkubwa wa kushauri juu ya msingi bora wa maisha na tahadhari kuhusu mambo ya ulimwengu yanayoweza kumletea mtu balaa baadaye.

Mtunzi Wanginga katika wimbo *Aka nima mithemba* (Aina mbalimbali za Wanawake) amemsawiri mwanamke kama mshauri mwema. Anaeleza vile nyanya yake alimtahadharisha kuhusu wanawake kwa kumwambia kuwa wanawake ni wa aina mbalimbali. Alimwelezea kuwa kuna wanawake ambao ni virukanjia na wengine ni wa umbeya. Mawaidha haya aliyopewa na bibi yake

yalikuwa na umuhimu mkubwa katika kumwongoza mtunzi huyu hasa wakati wa kutafuta mchumba wa ndoa:

*Natavawa ni susu ngamba kwona ta
ithau, Natavawa ni susu ngamba
kwona ta ithau, Aka ni ma
mithemba, ve uko wa kilata,
Ve uko wa usavi*

Nilipowosiwa na nyanya nilidhani ni
utani, Kuna aina mbalimnali za
wanawake, Wapo wanawake
virukanjia na Wengine wambeya

Nyanya anawakilisha wanawake wenye kutoa ushauri mwema kwa wajukuu. Sifa hii nzuri ya kushauri, inamjenga na kumthaminisha mwanamke. Katika jamii ya Wakamba, kina babu na nyanya walikuwa wakiwashauri wajukuu wao. Mafunzo haya zamani yalitolewa nyakati za usiku baada ya kazi za mchana. Siku hizi, kina nyanya na babu bado huwashauri wajukuu wao japo kutangamana kwao kumepungua kutokakana na mabadiliko ya maisha. Wakati mwingi wajukuu wao huwa shuleni na wengine wanaishi na wazazi wao mbali na kina babu na nyanya. Lakini wanaposikiza wimbo huu, wataupata ushauri huu.

Bosco Mulwa katika wimbo wa *Mother* (mama) amemsawiri mwanamke kama mshauri mwema. Mama yake alimtahadharisha na dunia ambayo imejaa maovu na misukosuko. Alimweleza umuhimu wa kuvumilia kwa kumwambia kuwa, mtu anapovumilia hatimaye hufanikiwa. Hii ni sifa nzuri anayopewa mama kuonyesha kuwa, wanawake wanajua wajibu wao. Haya yamejitokeza katika ubeti huu:

*Wambiia Sheri, nthi yusuite ntina
Iyuumisye sua umwe nukona nesa.*

Ukanishauri Sheri dunia imejaa dhiki
Nivumilie siku moja nitafanikiwa.

Kupitia ubeti huu, imedhihirika kuwa mwanamke anahitajika katika maendeleo ya familia na jamii kwa jumla. Nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika imetilia mkazo zaidi kumpa mwanamke nafasi kwa kuzingatia uwezo wake ikiwa ni pamoja na uwezo mkubwa wa kushauri juu ya mambo na mipango ambayo inaweza kuleta mafanikio katika jamii.

Mwanamke kama Mkombozi

Ukombozi huu unaweza kuwa ni wa kifikra, kiuchumi na hata ukombozi wa kiutamaduni. Nafasi ya ukombozi wa mwanamke imedhihirika kupitia kwa wimbo huu. Wimbo wa *Nyinya wa Ndetei* (Mama wa Ndetei), umemsawiri mama Ndetei ambaye aliamua kujikomboa kutokana na minyororo ya ndoa na kuamua kupata talaka. Katika wimbo huu, msanii amemwonyesha mwanamke akifanya maamuzi yanayohusu maisha yake bila kumtegemea mwanamume. Anafanya uamuzi mzito maishani mwake wa kuachana na mume wake wa ndoa. Beti hizi zinathibitisha haya:

*Nyinya wa Ndetei, nyinya wa Nthiwa,
Mami wa Koreta,
Nyinya wa syana ni ivityo yau yu neekie,
Kuma wathi ona kavalua ndunandikia.*

Mama Ndetei, mama Nthiwa, mama Koreta,
Mama watoto ni kosa gani nililokukosea.
Tangu uende kwenu hata barua hunitumii.

*Nyinya wa Ndetei, nyinya wa Nthiwa, mami wa Koreta,
Kyeva kya ngoo na kimako nikyambingiviie, Kethiwa wi tei ukambona yu wamba kuia, Kethiwa wi tei ukambona ninamosie*

Mama Ndetei, mama Nthiwa, mama Koreta, Ninahuzunika sana mwoyoni,
Ukiniona mama unaweza kunihurumia,
Hali yangu si hali nimekonda

Beti hizi zinaeleza jinsi mama watoto alimtaliki mume wake. Tangu mama watoto alipoondoka, alikatiza mawasiliano na mume wake. Mume wake anamrai na kumuuliza kosa alilomkosea. Mwanamke huyu ameamua kujikomboa kutoka ndoa iliyojaa dhuluma. Hii ndiyo sababu hataki kuwasiliana tena na mume wake. Mume wake anamweleza hali yake, jambo ambalo linamfanya kuona kuwa mke wake si msamehevu. Jambo la mwanamume kumwelezea mke wake hali yake, kunaonyesha jinsi mwanamume huyu anavyojijali tu, bila kutambua hata mke wake anastahili kuhudumiwa na kutunzwa.

Nyamweya (2018) anasema kuwa, katika kila hatua ya kumnusuru kiumbe yeyote, lazima utakutana na vikwazo fulani. Nyamweya anaendelea kueleza kuwa, vikwazo hivi huweza kutokana na anayenusuriwa au kutokana na njia inayotumika kumnusuru kiumbe huyo. Mawazo ya Nyamweya yanaungwa mkono na makala hii, kwani kule kumrai mke kurudi kunaonyesha changamoto alizokuwa akipitia mwanamume huyu. Dhana ya kuwa mke wake ndiye anayestahili kushughulika na yanayompata mume wake, si sahihi. Wote wawili wanastahili kushughulika.

Mwanamke kama Mlezi

Suala la ulezi ni kazi nzito inayohitaji kujitolea ili kuimarisha familia bora. Uchunguzi umedhihirisha kuwa mwanamke anao uwezo wa kujitoa mhanga ili kuilea familia yake. Mwanamke katika jamii ya Kiafrika anahitajika kuijali familia yake kuhakikisha kuwa imepata lishe bora. Jamii huwa na matarajio maalumu kwa mwanamke yeyote. Mwanamke anajitwika jukumu la kuwatayarisha na kuwafunza watoto jinsi ya kutayarisha chakula, kuwatunza

watoto na waume na hata shughuli nyinginezo za nyumbani. Bosco Mulwa anaonyesha kuwajibika kwa mwanamke kupitia ubeti huu:

*Wanzyaie ni munini sana Susana
Wandea nginya neana.
Wendo wa musyai sheri mother
ndwaambata Mother ii mother ii
nouwe mwendwa wakwa.*

Ulinizaa nikiwa mchanga sana
Susana, Ukanilea hadi
nikakomaa.
Mapenzi ya mzazi hukuninyima
Utasalia kuwa kipenzi changu mama.

Ubeti huu unamuonyesha Mama kama aliye na uwezo wa kuwalea watoto na kuwakuza hadi wakakomaa. Mapenzi yake ya dhiti kamwe hawanyimi watoto wake. Maelezo haya yanaonyesha mama kama mlezi mwema. Nafasi hii ndiyo anayozunguka nayo mwanamke kila anapokwenda. Kwa kuwa mwanamke ni mama, huwa ni mlezi, mwelekezi katika maisha ya watoto na jamii kwa jumla. Jamii ya Wakamba tangu jadi hadi sasa humtambua mwanamke kama mlezi wa familia na ndiyo maana alipewa jukumu la kulima shamba la ukoo lililojulikana kama shamba la *ng'undu*. Shamba hili ni sehemu ya urithi wa mume wake kutoka kwa wazazi. Mwanamke haruhusiwi kuuza shamba hili. Yeye hukuza vyakula mbalimbali ili kulisha familia yake. Iwapo mume wake atafariki, mwanamke husalia katika kipande hiki cha shamba na kuendeleza kizazi cha mume. Kwa kutumia misingi ya dini ya Kikristo, mwanamke anastahili kuwajibika familia yake kama asemavyo Mfalme Solomoni katika Kitabu cha Methali (31: 10-15);

Ni nani anayeweza kumpata mke mwema? Thamani yake inazidi kabisa thamani ya majirani. Mume wake humwamini kutoka moyoni, na mume huyu hakosi chochote chenye thamani. Humthawabisha mume wake kwa wema, wala si kwa mabaya. Siku zote za maisha yake. Hujipatia sufu na kitani; hufurahia kufanya kazi kwa mikono yake. Yeye ni kama meli za mfanyabiashara, huleta chakula kutoka mbali. Yeye huamka kabla ya mapambazuko, na kuwaandalia chakula watu wa nyumbani mwake.

Dini inampa mwanamke sifa nzuri. Amesawiriwa kama mchapa kazi kwa mikono yake, huamka kabla ya mapambazuko kwenda kuichumia familia yake. Mwanamke huyu amefananishwa na meli kwa sababu meli ya biashara hubeba bidhaa mbalimbali ndani yake. Mwanamke amebeba majukumu mengi sana katika maisha yake, kwa mfano ni mzazi, mlezi, mshauri miongoni mwa mengine. Kwa hivyo, mwanamke anao uwezo wa kutekeleza malezi ya familia yake.

Mwanamke amesawiriwa kama kiumbe muhimu katika malezi ya watoto na familia kwa jumla. Kwa kuzingatia Ufeministi wa Kiafrika, lengo ni kuwahamasisha wanawake wawe katika mstari wa mbele katika kuwajibika majukumu yao. Nadharia hii inasisitiza kila mmoja awe mstari wa mbele kusimamia majukumu yake ipasavyo na asiwabebeche mzigo wengine.

Usawiri Hasi wa Mwanamke

Watunzi wa nyimbo hizi wamefaulu kubainisha nafasi dhalilishi na ya kudunisha anamowekwa mwanamke na jamii inayomwenzi na kumkweza mwanamume. Haya yanatokana na yale yanayosemwa au anayotendewa mwanamke katika jamii. Mtafiti uliubaini usawiri hasi ifuatavyo:

Mwanamke kama Mshirikina

Dan Mutuku amegusia suala la ushirikina katika wimbo wa *Aka ma taoni* (Wanawake wa mjini). Anaelezea jinsi wanawake wa mjini wanavyoathamini pesa kiasi cha kwenda kutazamia kwa waganga ili kupata pesa. Anadhihirisha haya kupitia ubeti huu:

<i>Aka aa ukwona taoni, Makua ndumba kali na maendaa kwa awe Mayosa ndumba sya wendo. Ukunzwe ukethia ndwinuka.</i>	Wanawake hawa wa mjini ni washirikina Wao huenda kutazamia kwa waganga, Kuwapumbaza wanaume wasahau majukumu yao.
---	---

Katika ubeti huu, wanawake wa mjini wamesawiriwa kama washirikina kwa sababu wao hubeba hirizi ndiposa waweze kuwapumbaza wanaume. Wanaume hawa ni wale pengine, utapata wana wake zao nyumbani. Wanapojihusisha na wanawake wa mjini wanaotumia ushirikina, husahau majukumu yao na kutelekeza familia zao.

Wanawake wamepewa sifa chukivu ya uchawi bila kuchunguza kuwa labda wale wanaume ndio huenda kupiga ramli kwa waganga ili waweze kupendwa na wanawake wale wa mjini. Maelezo ya msanii huyu yanaonyesha kuwa, mwanamume ndiye humpa mwanamke pesa. Kiuchumi, mwanamke anaonekana kuwa katika nafasi ya pili kwani yeye anaonekana kutafuta pesa kupitia njia hii duni. Wanawake wakipewa nafasi sawa za kiuchumi kama wanaume, watafanya mambo yao bila kuwategemea wanaume kwa msaada. Na baadhi ya vitendo hivi vyenye uozo kama vile ushirikina, vitapungua katika jamii.

Nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika imeendeleza kutoa msisitizo kwamba matendo maovu si hazina. Wanawake wana nafasi kubwa katika kuhamasisha maendeleo yao na jamii kwa jumla, ikiwa ni pamoja na kukemea na kuachana na tabia ya mambo ya ushirikina inayoweza kuleta madhara katika maisha yao na taifa kwa jumla. Nadharia hii inawataka wanawake wajitambue na wasiwe tayari kujiingiza katika dhambi kama hizi.

Mwanamke kama Asherati

Uasherati unadhihirika kama ukosefu wa maadili miongoni mwa wanajamii na ambao unajadiliwa na watunzi wa nyimbo hizi za sifo za Wakamba. Katika hali

ya kawaida ya jamii nyingi za Kiafrika, uasherati ni kitendo kinachoshusha hadhi ya kila mtu awe mke au mume. Tabia hii inaendelea kushika kasi katika jamii mbalimbali za Kiafrika na dunia nzima kwa jumla. Jambo hili linaweza kusababisha kuenea kwa maradhi mbalimbali hatariya zinaa yakiwemo yale ya UKIMWI. Wimbo wa *Aka ma taoni* (Wanawake wa mjini), wa Dan Mutuku unaonyesha msanii huyu akisikitishwa sana na wanawake wa mjini kufanya biashara ya ngono. Anaeleza vile wanawake wa mjini wanavyoshiriki kitendo hiki cha uasherati ndiposa wapate pesa. Wanawake hawa wamesawiriwa kama wenye tamaa ya pesa. Ubeti huu uaeleza haya:

Dan mwa ninguseng'a, ni aka ma taoni, Dan mwa ninguseng'a ni aka mataoni, Mwa mendete muno mbesa yutia yila ya aume, Mwa mendete muno mbesa yutia yila ya aume.

Dan nashangazwa sana na wanawake wa mjini, Dan nashangazwa sana na wanawake wa mjini, Wao huthamini sana pesa, jasho la wanaume, Wao huthamini sana pesa jasho la wanaume.

Ubeti huu unaeleza vile baadhi ya wanawake huuza miili yao ili kukidhi mahitaji yao. Hali hii ya kukidhi mahitaji, kwa sasa, imekuwa kisingizio kikubwa kwa wanawake walio wengi (Fakih, 2017). Fakih anaelezea kwamba, biashara ya danguro na ukahaba ni tabia mbaya inayowafanya baadhi ya wanawake kujishughulisha katika kuuza miili yao kwa wanaume ili kukidhi mahitaji yao. Tabia hii kwa kawaida inaleta athari za kiafya, sio tu kwa mwanamke peke yake bali pia kwa mwanamume. Ni vyema kwa wanajamii kuachana na tabia za aina hii na mwanamke mwenyewe kutambua thamani yake na kutokuwa tayari kutumika kama bidhaa kwa wanaume.

Siku hizi, tunaona jinsi serikali inajitahidi kupambana na wanawake malaya wanaojiuza katika miji mikubwa kama vile; Nairobi, Thika, Narok, Machakos na kwingineko, lakini haifanikiwi. Hili linatokana na ukweli kuwa mwanamke anayeonekana kuwa ndiye malaya hufadhiliwa na mwanamume. Inafaa jitihada hizo ziende mbali zaidi na kumhusisha mwanamume ambaye ndiye mdau mkuu katika suala la umalaya. Hii ni elementi ya mfumo dume ambapo matendo maovu husukumia mwanamke hata kama yanamhusu mwanamume (Lyatuu, 2011). Wanaufeministi wanaamini kwamba, jitihada za kukomesha vitendo vya umalaya zitafanikiwa pale tu wanaume na wanawake watakapojitambua na kuamua kubadili tabia zao. Hii itasaidia katika harakati za kukomesha tendo hili katika jamii za Wakamba na pia ulimwengu mzima.

Chacha (1986) anadai kuwa jamii ya mhusika Rosa katika riwaya ya *Rosa Mistika* (Kezilahabi) ilikuwa na matatizo ya mabadiliko ya wakati na baadhi ya watu wake kama vile Mzee Zakaria hawakuweza kujimudu katika hali hiyo. Makala haya yanakubaliana na mawazo ya Chacha kwani jamii yenyewe inahitaji

mageuzi ya kimsingi ili iweze kuwiana na hali halisi ya wakati uliopo. Kabla ya kutoa hukumu kuwa mwanamke ndiye mwenye makosa, ni vyema kuchunguza kiini cha jambo linalosababisha kosa hilo.

Mwanamke kama Mwenye Tamaa

Baadhi ya wanawake wana tabia ya tamaa. Tabia hii huiendeleza katika maisha yao bila kujali maisha yao na ya wengine na pia athari za mbeleni. Msingi mzuri wa maisha ni kuwa na tabia njema ambayo inaleta faida katika familia na jamii kwa jumla. Tabia mbovu huweza kumponza mwanadamu na kumuweka katika hasara au majanga makubwa.

Tamaa inamfanya mwanamke kutotulia katika ndoa yake. Katika wimbo *Aka nima mithemba* (Aina mbalimbali za wanawake) mtunzi amemsawiri mhusika Nzemi ambaye ni mke aliyemuoa kutoka eneo la Emali kama mwenye tamaa. Anamchora Nzemi kama mwanamke asiyetulia na mume mmoja. Uchumi wa pesa na hali ya kutaka kujikimu ni baadhi ya vitu ambavyo vimekuwa na athari kubwa katika jamii. Msanii anaeleza haya kupitia beti hizi:

*Ninye natwaie Nzemi kuma ngaluko
sya Emali, afika kwakwa angeuka, kai
ni uka wa Kilata, na ni uko
wa usavi, ngamulungililya Itheka.*

Nilioa Nzemi kutoka pande za
Emali, Tulipofika kwangu
akabadilika,
Kumbe ni kirukanjia na mbeya.

*Auma vu kwakwa ngamwiwila
Kajiado Atwaitwe ni Masai,
onaku Akalungwa.*

Alipotoka Kwangu akahamia
Kajiado Alikoolewa na
Masai, hata huko akatalikiwa,
Kumbe ni kirukanjia.

*Auma Kajiado ngamwiwila Kikuyu,
atwaitwe ni Mwikuyu,
Onaku akalungililywa itheka, ni uko
wa kilata na ni Uko wa kitimba,
Aka me uko ta indo.*

Alipotoka Kajiado aliamia Kikuyu,
Alikoolewa na Mwikuyu,
Hata huko Akapewa talaka ,
Kwa sababu ya umbeya na
uasherati, Wanawake ni wa
aina mbalimbali kama mifugo.
(mtunzi Wanginga)

Beti hizi zinamtambuav Nzemi kama mwanamke asiyetulia. Nzemi ni jina la kimajazi lenya maana ya “asiyetulia”. Alipoolewa na mume wa kwanza hakutulia alimtaliki na kuolewa na mwingine. Mwanamke amesawiriwa kama mwenye tamaa kwa sababu anawatamani wanaume tofauti tofauti. Mbona asitulia na mmoja? Nzemi anasemekana kuwa na tabia ya uasherati, tendo linaloonyesha kuwa alikuwa na tamaa ya pesa alizochuma kutoka kwa wanaume hawa kupitia

tendo la ngono. Uasherati wake ulikuwa wa kutafuta pesa kutoka kwa wanaume tofauti tofauti.

Wanawake wamesawiriwa kama wenye kupoteza mwelekeo. Wamekuwa wachuuzi wa miili yao. Pesa zimevuruga maadili ya kijamii jambo ambalo linamkera mtunzi huyu. Mtunzi huyu ananua kuwatahadharisha baadhi ya wanawake ambao hawana mapenzi kwa mwanamume. Mapenzi yao yamo katika pesa zao. Sifa hii inamdhalilisha mwanamke kwani huenda kule kutotulia kulisababishwa na kasoro fulani ya wanaume aliokumbana nao katika pita pita zake.

Nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika inaendelea kuwataka wote wanaume kwa wanawake watambue kuwa tamaa ni baadhi ya matendo maovu ambayo hayana nafasi katika jamii. Maudhui hapa yanawatahadharisha wanajamii hususan wa Kiafrika kuwa tamaa si hazina katika maendeleo ya taifa lolote Afrika na dunia nzima kwa jumla. Wanajamii wanastahili kuepuka tabia kama hizi na kukumbatia tabia njema.

Mwanamke kama Mgomvi

Maisha yanategemea mno uhusiano mzuri baina ya mtu na mtu, mtu na watu na vile vile mtu na jamii yake. Kama ugomvi utakuwa baina ya wanajamii, basi uhusiano mwema utakosekana. Uhusiano mwema unawezekana tu pale ambapo nidhamu inadumishwa katika kuzingatia utu.

Wimbo wa *Nyinya wa syana* (Mama watoto), mwanamke amesawiriwa kama mgomvi na aliye na tabia ya kumgombeza mume wake. Mfano kupitia mshororo huu; *ndivika uindavya ndeto veveve* (..nikifika unanitolea maneno veveve). Msanii ametumia mbinu ya takriri ‘veveve’ ili kupitisha ujumbe kuwa mke wake anaongea sana na tabia hii ndiyo inayozua ugomvi baina yake na mumewe. Kupitia tabia hiyo, mume wake anatishia kumwoa mke mwingine ambaye anasema atakuwa mrembo na mwenye tabia nzuri zaidi kuliko yule mwenye ugomvi. Mtunzi anaeleza haya kupitia ubeti huu:

*Kai wingendwa nundu wa kwithiwa
na Syana, Kotesi aume me
mavinduka maingi, No ndwae Kakua
mbunguo noitiwa ungethetye kivet.*

Wanidharau kwa sababu ya watoto,
hujui Wanaume wana mipango
mingi, Ninaweza kuoa mke
mwingine mrembo zaidi Ubaki
ukiduwaa. (mtunzi Dicky Mulwa)

Ubeti huu unaeleza kuwa, mama watoto anamdharau mume wake kwa sababu ya watoto. Mume wake anamwambia kuwa wanaume wana mipango mingi anaweza kuoa mke mwingine. Mwanamke anapodai haki yake si eti anamdharau mume wake. Wanaume wanastahili kuelewa kuwa, watoto katika ndoa ni jukumu la wazazi wote wawili. Kuoa mwanamke mwingine si suluhu. Mwanamume anaonekana kumtishia mke wake kwa kusema kuwa ataoa mke mwingine. Ni

vyema mwanamume atambue kuwa, mwanamke ana uwezo wa kufanya maamuzi sawa na mwanamume. Katika maamuzi ya ndoa yao ni vizuri wote wawili wakubaliane.

Wimbo huu utaeleweka vyema kupitia utamaduni wa jadi wa Wakamba. Katika jamii ya jadi ya Wakamba, mwanamke alipaswa kumwonyesha mume wake heshima, hata wakati wa mume wake kumkosea heshima. Alipaswa kutumia mavya wake kuongea na mumewe ili kusuluhisha matatizo baina yao (Watuma, 2001). Hakuna utamaduni wa jadi na wa kisasa. Utamaduni haubadiliki, wanaobadilika ni watu kupitia mawazo yao. Wakati wa sasa kuna wanawake ambao huwakosoa waume zao na kuchangia katika ujenzi wa familia. Hawapitii kwa mavya wao. Wanachukulia kuwa tatizo la ndoa, kwanza wawili watatue tatizo lililopo. Kwa hivyo maoni ya mwanamke yasipuuzwe. Lakini kupitia wimbo huu, ni kwamba mwanamke anatakikana apitie mavya, na kutofanya hivyo, basi atakuwa mgomvi. Wimbo huu, unadhihirisha ubaguzi wa mwanamke kwamba asijitete.

Ugomvi unaweza kusababisha wahusika kufikia hatua zisizofaa kama vile usaliti, uhasama, uadui na vita baina ya mume na mke. Kwa msingi huo tabia hii ya ugomvi ni mbaya na kupitia nadharia hii wahusika wenye tabia hii wanaaswa waachane nayo na watende matendo mema ili wawe mfano kwa wengine.

Hitimisho

Kwa jumla, watunzi wa nyimbo hizi za sifo za Wakamba wamejadili suala la ukandamizaji wa mwanamke na pia uwezo wake katika jamii. Mwanamke ni binadamu kama walivyo wanadamu wengine. Ni mwenye uwezo mkubwa wa kushiriki matendo mbalimbali ambayo hugawanywa katika sehemu mbili kuu, matendo mema (chanya) na matendo maovu (hasi). Nyimbo hizi zinaakisi maisha ya sasa na kuhusisha matendo ya jamii ya leo na kumfanya mwanamke aonekane amebadilika zaidi tofauti na zamani. Hii inamaanisha kuwa, mwanamke ni binadamu anayekwenda sambamba na mabadiliko ya wakati, historia, kisiasa, kiuchumi na kijamii. Hali hii inamfanya aonekane mwenye thamani. Wasanii wa nyimbo hizi za sifo za Wakamba wameangalia taswira ya mwanamke katika nyanja zote za maisha, yaani kiuchumi, kijamii, kisiasa na kitamaduni. Kila msanii ameichora taswira ya mwanamke katika mtazamo anauopendelea na kuamini. Usawiri chanya umepewa uzito na watunzi wengi miongoni mwa tuliowachunguza. Kwa hivyo, jambo hili linaonyesha kuwa wanaume katika jamii ya Wakamba wameanza kuelewa mchango wa mwanamke katika jamii. Hata hivyo wapo wengine wanaowadunisha wanawake bado.

Mwanamke anafaa kupewa nafasi anayostahili katika jamii lakini ikumbukwe kuwa anapopewa nafasi hiyo, bado anabakia kuwa mwanamke na hawezi kuwa mwanamume. Pia, mwanamke akipewa nafasi katika jamii, hafai kumdunisha mwanamume kwani wanafaa kufanya kazi pamoja kwa lengo la

kuiendeleza jamii kwa jumla. Usawa kati ya wanawake na wanaume ni suala la haki za kijamii na ni jambo la msingi katika kuleta amani katika ndoa na maendeleo katika jamii. Kwa mujibu wa nadharia ya Ufeministi wa Kiafrika, mwanamke ana mchango mkubwa katika maendeleo ya mataifa ya Kiafrika na dunia nzima kwa jumla. Hivyo basi mwanamke ana uwezo mkubwa wa kushika nafasi mbalimbali ndani na nje ya nchi husika. Makala hii imebaini kuwa, thamani mojawapo kubwa ya wanawake ni kujitambua na kuwa na msimamo thabiti juu ya haki zake na familia na pia katika nafasi ya uongozi. Jambo hili litamjenga kufikia malengo makubwa ya maendeleo kwa jamii zetu za Kiafrika na ulimwengu kwa jumla kwa kuzingatia Malengo ya Maendeleo endelevu (SDG) ya Umoja wa Mataifa (UN).

Marejeleo

- Chacha, N. C. (1986). "Mazingira ya Mwanamke Katika Fasihi ya Kiswahili: Rosa Mistika ya E. Kezilahabi" katika Mwamko, Na. 3. Nairobi.
- Chesaina, C. (1987). "Women in African Drama: Representation and Role." Tasnifu ya Uzamifu, School of English, University of Leeds (Haijachapishwa).
- Fakih, S. J. (2017). "Kutathimini Mabadiliko ya Usawiri wa Wanawake katika Riwaya ya Utengano na Kamwe Si Mbali". Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu Huria cha Tanzania (Haijachapishwa).
- Lyatuu, J. (2011). "Usawiri wa Wanawake katika Fasihi ya Kiswahili; Ulinganifu wa Waandishi wa Kike na wa Kiume, Uchunguzi katika Riwaya Teule." Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Momanyi, C. (2002). "Utafiti wa Kiswahili na Masuala ya Kiuana" katika Inyani Simala, *Utafiti wa Kiswahili*. Eldoret: Moi University Press.
- Nyamweya, O. S. (2018). "Ukandamizaji wa Jamii Unavyodhihirika katika Uandishi wa Clara Momanyi na Sheila Aliryanga." Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu cha Moi, Eldoret (Haijachapishwa).
- Steady F. C. (1981). *The Black Women Cross-Culturally*. Cambridge: Schenkam Publishing Co. Inc.
- The Bible Societies (1971). *The Holy Bible*. New York: Collins Bible.
- TUKI (2004). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi: Oxford University Press.
- Wamitila, K. (2002). *Uhakiki wa Fasihi, Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.

